

VU Research Portal

De Vrije Universiteit Amsterdam als cité universitaire

Flipse, A.C.

published in

De universitaire campus
2020

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Flipse, A. C. (2020). De Vrije Universiteit Amsterdam als *cité universitaire*: Tussen gebouwencomplex en campus. In A. Flipse, & A. Streefland (Eds.), *De universitaire campus: Ruimtelijke transformaties van de Nederlandse universiteiten sedert 1945* (pp. 59-81). Verloren.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

De Vrije Universiteit Amsterdam als *cité universitaire*

Tussen gebouwencomplex en campus

AB FLIPSE

A place can be defined as a 'discursively constructed setting' having a symbolic and emotional meaning; providing an identity; and communicating a complex history of events, cultural memories, and emotional attachments. People are rooted in and attached to places, and places are 'metaphorically tied to identities'.¹

Inleiding

De Vrije Universiteit (vu) Amsterdam is tegenwoordig bijna synoniem met haar campus in Amsterdam-Buitenveldert. Iedereen heeft daarbij overigens eigen associaties. Tot niet zo lang geleden werd de vu vooral gezien als 'grauw', 'saai', 'afgelegen', waarbij men dan vooral het betonnen hoofdgebouw en (voor Amsterdammers) de locatie 'buiten de ring' voor ogen had. Maar daarnaast is er een ander beeld ontstaan, dat de universiteit zelf graag koestert: dat van een compacte campusuniversiteit, uitstekend bereikbaar – met een snelweg, trein- en metrostation, en vliegveld naast de deur – gelegen midden in de dynamiek van de wijk Zuidas. Wat de associaties ook mogen zijn, in de beeldvorming is de Vrije Universiteit sterk verbonden met haar locatie en gebouwen. Met andere woorden: de 'plaats' is onderdeel van de identiteit van de vu. Dat sluit aan bij het motto boven dit artikel, een citaat van de geograaf Peter Meusbürger uit de bundel *Geographies of the University*, waarin hij bespreekt hoe nieuwe concepten van 'space and place' kunnen worden gebruikt om universiteiten te begrijpen als symbolisch geladen locaties.

Toch is aan dit aspect van de vu-geschiedenis tot nu toe relatief weinig aandacht besteed. In het algemeen was universitaire geschiedschrijving lange tijd sterk ideeënhistorisch. In het geval van de Vrije Universiteit impliceerde dat aandacht voor met name één aspect van haar geschiedenis: haar protestants-christelijke karakter. De vu werd in 1880 immers opgericht als universiteit van de gereformeerden en lange tijd was het neocalvinistische wetenschapsideaal leidend voor onderwijs en onderzoek, met alle discussies over geloof en wetenschap die daarbij hoorden. In het verlengde daarvan werd in verschillende

1 Peter Meusbürger, 'Knowledge environments at universities. Some theoretical and methodological considerations', in: Peter Meusbürger, Michael Heffernan en Laura Suarsana (red.), *Geographies of the University*. Knowledge and Space, dl. 12 (Cham 2018), 253-289, aldaar 255.

universiteitshistorische publicaties geschreven over de veranderende identiteit van de VU vanaf de jaren zestig, toen het oude universiteits- en wetenschapsideaal een transformatie onderging. In feite is dit ook nog de rode draad in het boek van A.Th. van Deursen dat verscheen bij het 125-jarig bestaan in 2005, *Een hoeksteen in het verzuild bestel*, hoewel het ‘verzuild bestel’ toen toch al enige tijd begraven was. De geschiedenis van de VU, zoals die daarin wordt verhaald, speelt zich weliswaar af op een bepaalde plek – grotendeels in de oude VU-gebouwen aan de Keizersgracht in Amsterdam (tot 1966) en op enkele andere locaties in de stad – maar de aandacht voor deze locaties beperkt zich tot enkele illustraties.²

Toch lijkt het onwaarschijnlijk dat er helemaal geen verband is tussen de ideeëngeschiedenis en de ruimtelijke aspecten. Zo roept meteen de stichting van de VU al de nodige vragen op. Want wat bracht de universiteit er in 1880 bijvoorbeeld toe als locatie Amsterdam te kiezen, en wat heeft de vestiging in het stadscentrum – in de nabijheid van een andere universiteit – voor gevolgen gehad voor haar ontwikkeling in de eerste driekwart eeuw?³ Voor de naoorlogse periode lijkt dit thema – gezien bovenstaande schets van de verwevenheid van perceptie, ruimtelijke aspecten en identiteit van de universiteit – misschien nog wel relevanter. De keuze voor een campus in deze vorm roept immers specifieke vragen op. Wat bewoog juist de VU ertoe haar stadspanden te verlaten en – op termijn in het geheel – naar de stadsrand te verhuizen? Waarom koos juist de VU ervoor dit modernistische universiteitscomplex te bouwen, met gebouwen die ogenschijnlijk zo weinig verbinding met het verleden belichamen? Vormde dit niet een enorme, en onverklaarbare, breuk in haar geschiedenis? Zo schrijft Van Deursen erover:

Voorzover die [traditioneel gereformeerde] mentaliteit uitdrukking had gevonden in hout en steen, was het in de verbouwde herenhuizen aan de Keizersgracht. Toen het nieuwe universiteitscomplex verrees in Amsterdam-Buitenveldert verloren die hun praktische betekenis, en de nuchtere directeuren besloten de oude gebouwen te koop aan te bieden.⁴

Van Deursen doet het voorkomen of de bouw van het nieuwe universiteitscomplex – en het afstoten van de oude gebouwen – een zuiver pragmatische keuze was, gemaakt zonder gevoel voor het eigene of de traditie van de VU, of überhaupt vanuit enig ideaal met betrekking tot de gebouwen. Dit lijkt, voor de periode waarin het universiteitscomplex tot stand kwam, onwaarschijnlijk.

2 A.Th. van Deursen, *Een hoeksteen in het verzuild bestel. De Vrije Universiteit 1880-2005* (Amsterdam 2005). Ook in de inmiddels veertien delen van ‘Historische reeks VU’, die verschijnt sinds 1999, gaat het zelden over gebouwen en locaties. Uitzondering zijn enkele delen over natuurwetenschappelijke disciplines, waarin de laboratoria aan bod komen. In het publieksboek van Ad Tervoort (red.), *Wetenschap en samenleving. Groei en ontwikkeling van de VU-familie in beeld* (Amsterdam 2005), 123-143, zijn korte schetsen van alle door de VU gebruikte gebouwen opgenomen.

3 Op deze vragen over de stichtingsperiode ga ik hier niet in. Ze worden ook opgeworpen door H.J. Brinkman, ‘De VU van vroeger naar nu’, *In de marge* 16 (2017), 10-16, aldaar 12; en J.J.M. Uitermark, ‘Vestigingsplaats Amsterdam’, in: *Een Vrije Universiteitsbibliotheek. Studies over verleden, bezit en heden van de bibliotheek der Vrije Universiteit* (Assen 1980), 179-201.

4 Van Deursen, *Hoeksteen* a.w., 228.

In een film over de nieuwbouw uit 1960 legde rector magnificus I.A. Diepenhorst bijvoorbeeld haarfijn uit dat deze nieuwbouw van het grootste belang is, juist ‘omdat de universiteit gedragen wordt door de calvinistische levens- en wereldbeschouwing en als zodanig meent een opdracht in deze tijd en voor de toekomst te moeten vervullen.’⁵ In feite zou het levensbeschouwelijke karakter van de VU in de navolgende periode flink veranderen, maar juist dat maakt het interessant om de ruimtelijke aspecten te analyseren in samenhang met het veranderende universiteitsideaal.⁶

In dit artikel bespreek ik allereerst vanuit welk universiteits- en campusideaal de eerste plannen voor een nieuwe campus ontstonden. Vervolgens komt aan bod wat er van de oorspronkelijke plannen terecht is gekomen en hoe deze voortdurend werden aangepast. Ten slotte wordt besproken hoe de latere campusontwikkeling samenhang met – en invloed had op – de veranderende identiteit van de universiteit. Hiertoe wordt in hoofdlijnen de hele naoorlogse periode beschreven, waarbij de ontwikkeling van het universiteitscomplex als geheel centraal staat en niet zozeer de architectuur of inrichting van de afzonderlijke gebouwen.

Groei en bouwplannen, de universiteit na 1945

Het huisvestings- of gebouwenvraagstuk stond aan de VU na de Tweede Wereldoorlog hoog op de agenda. Al jaren was het universiteitsgebouw aan de Keizersgracht veel te klein voor de alfafaculteiten en de bibliotheek. Dringende behoefte was er dus aan ‘een nieuw behoorlijk geoutilleerd centraal universiteitsgebouw’.⁷ Bovendien zou de natuurwetenschappelijke faculteit, gevestigd in een laboratorium aan de De Lairestraat in Amsterdam-Zuid, uitgebreid worden met een afdeling biologie, mede met het oog op de te stichten medische faculteit. Voor zowel biologie als de medische faculteit waren laboratoria nodig. Parallel hieraan werden er plannen uitgewerkt voor de stichting van een economische faculteit, die in 1948 van start zou gaan. Al in 1944 was daarom een inventarisatie gehouden bij de faculteiten, bibliotheek, en bestuur over benodigde ruimtes. Men realiseerde zich dat dit onderwerp grondig aangepakt moest worden.⁸ Er werd een gebouwencommissie ingesteld – later omgevormd tot ‘bouwstaf’ – waarbinnen veel fundamentele discussies werden gevoerd, steeds teruggekoppeld naar het college van directeurs van de Vereniging voor

5 I.A. Diepenhorst in polygoonfilm ‘De VU bouwt; eerste paal laboratorium’, 11 november 1960, aldaar 2’15” (www.geheugenvandevu.nl/hoofdmenu/beeld-en-geluid/films/1960-de-vu-bouwt-eerste-paal-wn-gebouw, geraadpleegd 1 augustus 2019).

6 Over de veranderingen aan de VU: Ab Flipse, ‘VU tussen twee VU-ren. De identiteit van de Vrije Universiteit in de jaren zeventig’, in: L.J. Dorsman en P.J. Knechtmans (red.), *Theologie, waarheidsliefde en religieuskritiek. Over geloof en wetenschap aan de Nederlandse universiteiten sedert 1815* (Hilversum 2014), 83–102.

7 ‘Verslag over het jaar 1948’, *Vrije Universiteitsblad*, juni 1949, 1995–1998, aldaar 1997.

8 VU, Archief gebouwen, Enquête door ‘Commissie ingesteld met het oog op de bestudeering van het ruimtevraagstuk’ d.d. 18 november 1944. Ik dank Hugo van Kinschot van de UBvU voor zijn hulp bij het traceren van de relevante archieven.

Hoger Onderwijs op Gereformeerde Grondslag, dat het hoogste bestuursorgaan van de VU was.

Kort na de oorlog had de VU nog geen duizend studenten, maar duidelijk was dat studentenaantallen zouden gaan toenemen, al was het gissen hoe snel precies, en hoe groot de universiteit uiteindelijk zou worden. Daar moest niet alleen voor de onderwijsvoorzieningen rekening mee worden gehouden, maar ook voor de studentenhuisvesting. De VU had zich namelijk vanouds, anders dan andere universiteiten, verantwoordelijk gevoeld voor studentenhuisvesting, en verzorgde voor een deel van de studentenpopulatie onderdak in het zogenaamde 'hospitium'. Een dergelijk hospitium zou in deze periode als 'studentenhuisvesting' voortdurend op de agenda blijven staan.⁹

De groei werd in de periode na de oorlog aanvankelijk opgevangen door verbouwingen en de huur en aankoop van allerlei panden verspreid over Amsterdam. De universiteit raakte, zoals een voorlichtingsfilm uit 1959 het uitdrukte, 'als een rijpe zaadbol' over de stad verspreid.¹⁰ Overigens was deze uitbreiding van de VU, en zeker de latere bouw van een compleet nieuwe campus, alleen mogelijk vanwege de stapsgewijs toenemende overheidsfinanciering. Vanouds was de VU volledig bekostigd door haar eigen achterban, maar vanaf 1948 zou er gedeeltelijke overheidsfinanciering beschikbaar komen, resulterend in een aan andere universiteiten gelijke financiering in 1968. De honderden miljoenen die uiteindelijk nodig zouden zijn voor de nieuwbouw, kwamen dus niet meer volledig uit de VU-collectebusjes. Gezien de subsidiëring was over de bouw voortdurend overleg met de rijksoverheid nodig, naast uiteraard het overleg met de gemeente Amsterdam over de grond en andere ruimtelijke aspecten.

Het meest urgent waren een nieuw 'centraal universiteitsgebouw' en medische laboratoria en klinieken. Aanvankelijk werden plannen hiervoor los van elkaar ontwikkeld. Voor geneeskunde werd zowel samenwerking met een bestaand ziekenhuis (het Julianaziekenhuis) als huur van een bestaand gebouw (het Portugees-Israëlitisch ziekenhuis) en complete nieuwbouw overwogen. Men besloot echter de plannen te combineren en uit te kijken naar een plek voor een 'centraal universiteitscomplex', waar alles bij elkaar zou worden gebracht.¹¹ Dit was efficiënt, en tegelijkertijd bood een dergelijke campus ook kansen voor de VU als een universiteit met een bijzondere identiteit, zo realiseerde men zich geleidelijk.

Voor een dergelijk gebouw, of gebouwen, waren verschillende locaties in beeld. In december 1949 werd bijvoorbeeld met de gemeente gesproken over een terrein van drie hectare ten westen van het Hoofddorpplein, waar ruimte

9 Over het hospitium bijv. J. Vermeyden, 'Het "spie" toen en straks. Van tuinhuis naar torenflats', *Vrije Universiteitsblad*, januari 1963, 8-10. Zie ook: A.H. de Hartog, *Het doel en de inrichting van hospitiën. Rede gehouden bij de inwijding van het hospitium der Vrije Universiteit te Amsterdam op den 29 januari 1885* (Rotterdam 1885).

10 'De Vrije Universiteit bouwt aan haar toekomst'. Film vervaardigd in opdracht van de Vrije Universiteit, 1959, aldaar 5'00" (www.geheugenvandevu.nl/hoofdmenu/beeld-en-geluid/films/1959-de-vrije-universiteit-bouwt-aan-de-toekomst, geraadpleegd op 1 augustus 2019).

11 VU, Archief directeuren, notulen van diverse vergaderingen 1946-1950; 'Verslag over 1950', *Vrije Universiteitsblad*, juni 1951, 2204-2208, aldaar 2206.

was voor een ziekenhuis, een hoofdgebouw en laboratorium.¹² Ook vond overleg plaats over overname van een grote joodse begraafplaats in Oost, waarbij dan wel alle stoffelijke overschotten elders herbegraven moesten worden.¹³ Gezien de moeizame gang van zaken, onder andere in het overleg met de gemeente, en de urgentie, werd ook de optie overwogen om buiten de stad naar een geschikt terrein te kijken. In juni 1950 bood de gemeente Epe een terrein van twintig hectare aan, 'hetzij gratis, hetzij tegen een geringe vergoeding'.¹⁴ De vraag werd in deze context gesteld of men echt aan Amsterdam gebonden was. Het antwoord daarop was bevestigend. Argumenten voor blijven in Amsterdam betroffen de verwevenheid met de stad op een groot aantal vlakken. Iedereen laten verhuizen was eigenlijk geen optie; bovendien was er veel geïnvesteerd in laboratoria, en in de stad waren allerlei belangrijke voorzieningen, zoals de bibliotheek.¹⁵

Concreet zocht men nu naar een locatie in het nog te bouwen deel van het 'Algemeen Uitbreidingsplan' voor Amsterdam-Zuid, uit 1935.¹⁶ In mei 1950 werden de besprekingen met de gemeente concreet over twee terreinen in dit gebied. Het eerste net ten zuiden van het Olympisch Stadion, het tweede iets oostelijker, tussen het Zuider Amstelkanaal en de begraafplaats Buitenveldert. Ondanks herhaaldelijk aandringen en mondelinge toezeggingen, liep het overleg over beide terreinen op niets uit.¹⁷

'In een geheel nieuwe sfeer': naar Buitenveldert

Pas in januari 1952 kwam het terrein ter sprake waar de vu zich uiteindelijk zou vestigen.¹⁸ Dit lag nog iets zuidelijker dan de eerder besproken terreinen, namelijk buiten de Ringspoordijk, ten oosten van de Amstelveenseweg, in de geplande 'tuinstad' Buitenveldert.¹⁹ Men aarzelde of dit geschikt was, vooral omdat dit nog verder van het centrum lag. Daarmee kwam men, in de woorden van de natuurkundige G.J. Sizoo tijdens een vergadering van de gebouwencommissie, 'in een geheel nieuwe sfeer' terecht:

12 vu, Archief gebouwen, 'Bespreking ten stadhuis te Amsterdam, dienst stadsontwikkeling', 14 december 1949.

13 vu, Archief gebouwen, notulen van de vergadering gebouwencommissie, 26 juni 1950; vgl. Bart Wallet, 'Beladen vastgoed. Naoorlogs joods erfgoed en de Vrije Universiteit', in: Fred van Lieburg (red.), *Geschiedenis aan de Zuidas. Essays van vu-historici* (Amsterdam 2018), 181-188.

14 vu, Archief gebouwen, notulen van de vergadering gebouwencommissie, 26 juni 1950; vu, Archief directeuren notulen van de vergadering, 17 februari 1951. Ruud van Herk vermeldt bovendien in *Een schepping uit het niets. 25 jaar vu ziekenhuis* (Amsterdam 1991), 30, dat de gemeente Rotterdam haar gemeenteziekenhuis Dijkzigt aan de vu aanbod.

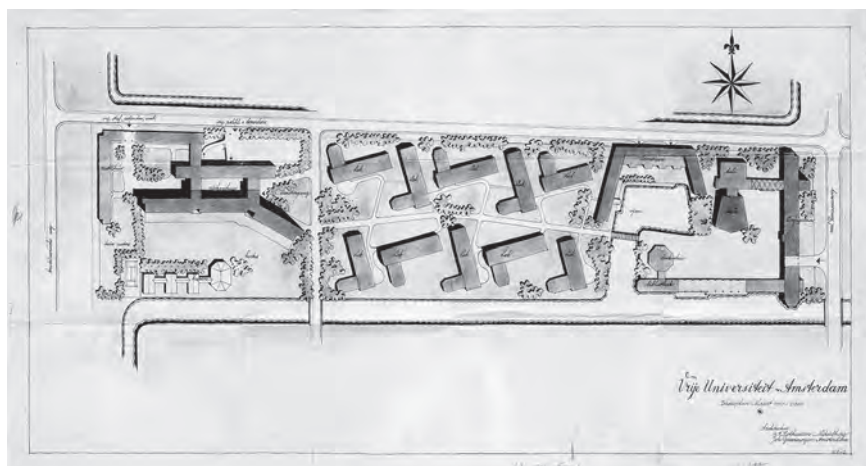
15 vu, Archief gebouwen, notulen van de vergadering gebouwencommissie, 21 augustus 1952.

16 Bij de zoektocht had de gebouwencommissie de plattegrond 'Uitbreidingsplan ten zuiden van de Stadiongracht en het Zuider-Amstelkanaal tusschen den Schinkel en de Boerenwetering' bij de hand, blijkens de archivalia in vu, Archief gebouwen, doos diverse correspondentie.

17 vu, Archief gebouwen, notulen gebouwencommissie 17 mei 1950, 26 juni 1950; en brief Directeuren aan Burgemeester en Wethouders van Amsterdam, 25 augustus 1952 (concept); en Archief directeuren, notulen van diverse vergaderingen tussen mei 1950 en juni 1952.

18 vu, Archief directeuren, notulen van de vergadering 19 januari 1952.

19 Over Buitenveldert: Hendriekje Bosma (red.), *Buitenveldert 1958-1998-2008. De ontwikkeling van een stadswijk* (Amsterdam 1998).

Het 'basisplan' voor de campus uit 1953 met een driedeling van het terrein in: A (west: ziekenhuis, poliklinieken, zusterhuis, hortus), B (midden: tien laboratoriumgebouwen) en C (oost: hospitium; hoofdgebouw voor alfafaculteiten, directorium, curatorium, senaat en aula; bibliotheek) (Archief VU, gebouwen).

De directe band met de stad Amsterdam wordt veel losser. De Universiteit komt meer tussen Amsterdam en Amstelveen te liggen. Dit is overigens geen nadeel. Zo zullen veel hoogleraren en studenten zich in Amstelveen kunnen vestigen. Bovendien zijn op het ogenblik sportvelden geprojecteerd op de ruimte tussen den Ringdijk en het aangeboden terrein. Deze zullen eventueel ook ten behoeve van de Vrije Universiteit kunnen worden benut. Voorts zal de Vrije Universiteit vlak bij het Amsterdamse bos, met zijn roeibaan enz. komen te liggen.²⁰

De voordelen, kortom, wogen zeker op tegen de nadelen en de directeuren besloten in november 1952 in principe te streven naar toekomstige concentratie op dit terrein.²¹ In december 1952 gaven de directeuren aan de architecten ir. A. Rothuizen (Middelburg) en Joh. H. Groenewegen (Amsterdam) formeel de opdracht voor het maken van schetsontwerpen voor een tweetal klinieken (voor interne geneeskunde en heelkunde). Deze opdracht werd kort daarna omgezet in die voor een compleet academisch ziekenhuis met zevenhonderd bedden. Tevens kregen de architecten de opdracht te verkennen of het terrein geschikt zou zijn voor het hele universiteitscomplex.²²

Dit resulteerde in een basisplan (een 'schetsplan') van hun hand in april 1953 (zie afb. hierboven). Hierin hadden de architecten het hele terrein van ongeveer twaalf hectare tussen Amstelveenseweg en de verlengde Parnassusweg (de latere Buitenveldertselaan) opgedeeld in drie delen: een gedeelte A aan de west-

²⁰ VU, Archief gebouwen, notulen van de vergadering gebouwencommissie, 21 augustus 1952.

²¹ VU, Archief directeuren, notulen van de vergadering, 15 november 1952.

²² VU, Archief directeuren, notulen van de vergadering, 6 en 20 december 1952. Zie ook: J. Vermeyden, 'Overzicht van de bouwprojecten der Vrije Universiteit', *Universiteit en hogeschool* (1954), 174-181.

zijde waarop het ziekenhuis moest verrijzen, een middengedeelte B voor de medische en natuurwetenschappelijke laboratoria ('tien losse eenheden'), en aan de oostzijde een gedeelte C voor een centraal gebouw met representatieve ruimten, onderwijsruimten en de alfafaculteiten, de bibliotheek, en een groot hospitium rondom een vijver.²³ In dit plan waren dus alle universitaire functies geconcentreerd op een terrein, inclusief de studentenhuisvesting, waarmee een campus werd gecreëerd. In de gebouwencommissie was over de studentenhuysvesting expliciet gesproken. De chemicus J. Coops toonde zich een warm pleitbezorger van studentenhuysvesting op het terrein, zodat een echte campus zou ontstaan. Hij verwees daarvoor naar 'zijn ervaringen in Amerika, waar de Universiteit deze zaak geheel ter harte neemt, en ook overigens zeer veel zorg voor de studenten aan den dag legt. De studenten worden in de Verenigde Staten vrijwel geheel in de universitaire maatschappij opgenomen.' Ook anderen raakten geporteerd voor dit campusplan. Overigens was het op dat moment lastig in te schatten hoeveel studenten de VU uiteindelijk zou gaan tellen. In de vergadering waarin deze campusplannen werden besproken, liepen de schattingen uiteen van tweeduizend tot maximaal vijfduizend studenten.²⁴ Met het 'basisplan' in de hand werd nu bij de gemeente Amsterdam aangedrongen op verkoop, en bouwklar maken, van de terreinen B en C.²⁵

Om verdere inspiratie op te doen voor het ontwerp van zowel ziekenhuis als campus, brachten de commissie en de architecten van 15-23 mei 1953 een bezoek aan enkele ziekenhuizen en universiteiten in Zweden en Denemarken. Uit de verslagen blijkt dat ze met name enthousiast waren over de campus van de universiteit in het Deense Aarhus, een universiteit van ongeveer gelijke omvang als de VU, die eveneens slechts gedeeltelijk door de overheid werd gefinancierd. De campus maakte de indruk van 'een goed gepland complex, waarbij de idee van eenheid volkomen werd bereikt'. Het universiteitsterrein was een park, waarop verschillende gebouwen stonden, waaronder een hoofdgebouw, laboratoria, en twee hospitia (elk voor driehonderd studenten). 'Al met al een opzet die ons veel kan zeggen.'²⁶ En inderdaad heeft het 'basisplan' uit 1953 wel wat weg van de campus van de Deense universiteit, met laagbouw (laboratoria, hoofdgebouw, studentenhuysvesting) in een verder parkachtig terrein.²⁷

Op 29 december 1956 werd de eerste paal voor het ziekenhuis geslagen; het zou gerealiseerd worden min of meer conform het oorspronkelijke ontwerp. Het plan voor de rest van het terrein zou echter fors worden aangepast. Een

23 Het basisplan bevindt zich in VU, Archief gebouwen, diverse correspondentie; en de 'Toelichting bij het basisplan Maart 1953 ... voor een gebouwencomplex t.b.v. de Vrije Universiteit te Amsterdam' in: VU, Archief gebouwen, bouw bureau 1, II, III. Zie ook: 'Nieuwbouw', *Vrije Universiteitsblad*, juni 1953, 2362-2363.

24 VU, Archief gebouwen, notulen van de vergadering gebouwencommissie, 16 juni 1952.

25 VU, Archief gebouwen, bouw bureau 1, II, III, Directeuren aan college van Burgemeester en Wethouders van de gemeente Amsterdam, 27 april 1953.

26 VU, archief gebouwen, 'Aantekeningen betreffende studiebezoek aan universiteit Aarhus, Denemarken op 21 mei 1953'; en 'Rapport van de commissie, welke in mei 1953 een bezoek heeft gebracht aan universiteitsgebouwen en ziekenhuizen in Denemarken en Zweden d.d. 1 juli 1953'.

27 Voor Aarhus: Jonathan Coulson, Paul Roberts en Isabelle Taylor, *University Planning and Architecture. The search for perfection*. 2nd Edition (Londen 2015), 189-194.

nieuw ontwerp voor de terreinen B en C kwam gereed in december 1956. Dit ging nog uit van dezelfde wensen als in 1953 en behelsde enkele kleinere wijzigingen. Kort hierna, in 1957, vond aanpassing voor het ontwerp van het hele terrein plaats. Men realiseerde zich inmiddels dat er veel meer ruimte nodig zou zijn, in het bijzonder voor de laboratoria, gezien 'de dynamische ontwikkeling van de medische en vooral de wis- en natuurkundige wetenschappen'. Rothuizen en Groenewegen stelden daarom voor de losse laboratoriumgebouwen te integreren in één 'gebouwenlint' voor wis- en natuurkunde, dat een plek zou krijgen aan de noordkant van het middenterrein B. Ook het hoofdgebouwcomplex op terrein C zou groter gaan uitpakken.²⁸

Om geen vertraging meer op te lopen, werd nu een werkcommissie ingesteld voor wis- en natuurkunde. Met name voor biologie, aan de VU gestart in 1950 en sinds 1953 gevestigd aan de Rapenburgerstraat, was de situatie urgent gezien de ophanden zijnde sloop van haar pand vanwege de bouw van de IJtunnel. Ook voor natuurkunde was snelle realisatie van nieuwbouw belangrijk in verband met aan te schaffen grootschalige apparatuur. Terwijl Rothuizen en Groenewegen zich verder concentreerden op het ziekenhuis werd de architect ir. H.T. Zwiers gevonden voor de bouw van de laboratoria. Aanvankelijk was het idee dat er enkele afzonderlijke laboratoriumgebouwen zouden komen. Het uiteindelijke ontwerp van Zwiers behelsde echter een 250 meter lang kamvorming gebouw langs de zuidrand van het terrein, een gebouw dat tien keer zo groot was als het oude laboratorium voor natuur- en scheikunde in Amsterdam-Zuid, waardoor alle bèta's hierin ondergebracht konden worden, inclusief onderwijsruimten. Dit gebouw, waarvoor de eerste paal werd geslagen op 7 november 1960, kon gerealiseerd worden door het verwerven van een extra strook grond langs de zuidrand, waarmee het terrein werd uitgebreid tot achttien hectare. De oorspronkelijk indeling van het terrein in A, B en C werd nu dus losgelaten.²⁹

Inmiddels was duidelijk dat er op dit terrein geen ruimte zou zijn voor studentenhuysvesting, sporthallen en een sportterrein, en dat verdere uitbreiding in de directe omgeving uitgesloten was. Daarom werd nu een apart spoor gevolgd voor de bouw van een 'studentenhuis', allengs studentencomplex genoemd. Met de gemeente Nieuwer Amstel (Amstelveen) werd onderhandeld over koop van een terrein van tien hectare aan de Kalfjeslaan, bij de gemeentegrens van Amsterdam.³⁰

Noodgedwongen moest het campusideaal, dus inclusief studentenhuysvesting – dat men had omarmd als passend bij het eigen karakter van de VU – hier worden losgelaten. Interessant is het niettemin om nog wat nader stil te staan bij de keuze van de VU voor één universiteitscomplex c.q. campus op enige afstand van de binnenstad, een plan dat weliswaar geleidelijk ontstond en niet in zijn oorspronkelijke vorm kon worden gerealiseerd, maar ook in aangepaste

²⁸ VU, Archief gebouwen, Bouwbureau Vrije Universiteit, 'Toelichting op het bebouwingsplan T34 (inclusief historisch overzicht)'.

²⁹ VU, Archief gebouwen, Bouwcommissie hoofdgebouw, 'Enkele notities inzake de ontwikkeling van de nieuwbouw der Vrije Universiteit', 27 juni 1960; en 'Laboratorium voor Vrije Universiteit te Amsterdam', *Bouw. Centraal weekblad voor het bouwwezen* 15 (1960), 1433.

³⁰ 'Verslag over 1959', *Vrije Universiteitsblad*, juni 1960, 3098-3103, aldaar 3100; 'Studentencentrum te Amstelveen', *Bouw. Centraal weekblad voor het bouwwezen* 15 (1960), 1399.

vorm enthousiasme bleef wekken. De benadering van de vu week hiermee in ieder geval sterk af van de gemeentelijke Universiteit van Amsterdam (UvA). Verhelderend in dit verband is een latere analyse van de verschillen tussen de universiteiten van de hand van architect Chris Nielsen. Deze Nielsen was, zoals we hieronder zullen zien, in 1961 uitgekozen als architect van het hoofdgebouw van de vu, en daarnaast vanaf 1962 stadsbouwmeester van Amsterdam. In een voordracht onder de titel 'Two Universities', gehouden op 17 mei 1965 op een symposium over 'The Building Problems of Established Universities', sprak hij over de verschillen. Beide Amsterdamse universiteiten hadden aanvankelijk hetzelfde spoor gevolgd, waarbij steeds nieuwe percelen werden betrokken. Zo raakte de UvA uiteindelijk over zo'n 45 en de vu over zo'n 28 locaties verspreid. En, aldus Nielsen: 'Het behoeft geen betoog dat deze decentralisatie door de versnippering tot een inefficiënte, kostbare en ongewenste toestand heeft geleid die niet langer mag voortduren en de reden is waarom beide universiteiten zich opnieuw hebben beraden op hun huisvesting.'³¹ Beide universiteiten streefden naar concentratie. Een reden dat de vu midden jaren zestig al hard op weg was deze concentratie ook te verwezenlijken, was dat zij kleiner was dan de UvA. Daarnaast was zij minder historisch gebonden aan de stad Amsterdam – zij richtte zich immers op het hele land – zodat de keuze voor een locatie iets verder van de binnenstad haar minder zwaar viel. Concentratie binnen de oude stad, waar de UvA naar streefde, was veel complexer.³²

Een meer positieve verwoording vinden we in het door de vu zelf, op verzoek van de gemeente, opgestelde memorandum 'Amsterdam en de Vrije Universiteit' uit 1968. Weliswaar vond de universiteit het belangrijk met de stad verbonden te blijven, zo lezen we daarin, maar tegelijkertijd streefde ze concentratie na: 'Zij doet dit thans zeker ook gedwongen ..., maar ook overtuigd van de grote voordelen welke de concentratie, en niet alleen in materieel opzicht met zich brengt.' Dit was immers een manier om te zorgen dat 'het universitaire ideaal' geen illusie werd: op een campus zouden wetenschappers en studenten elkaar ontmoeten en ook de disciplines met elkaar in contact blijven, zodat een vruchtbaar samenspel kon ontstaan.³³

De bouw van een hoofdgebouw, 1960-1973

Nu het ziekenhuis en het gebouw voor wis- en natuurkunde aan verschillende architecten waren toevertrouwd, zou voor een 'hoofdgebouw' een derde architect gezocht worden. Mede met het oog op de nieuwe stedenbouwkundige opzet van het terrein werd, op verzoek van directeuren, de stadsbouwmeester

31 Het Nieuwe Instituut, Rotterdam, Archief Nielsen, inv.nr. d71, paper by Mr. Chr. Nielsen, 'Two Universities'. In het archief bevindt zich ook een Nederlandse versie van het paper.

32 Voor de UvA, zie in deze bundel de bijdrage van Peter Jan Knechtmans, 'Vergeten nieuwbouwplannen voor de Universiteit van Amsterdam uit de jaren zestig'.

33 vu, Archief CvB, groei en ruimtelijke ontwikkeling algemeen 1969-1975, 'Memorandum Amsterdam en de Vrije Universiteit', d.d. 22 augustus 1968; vgl. 'Een avond in het bouwcentrum', *Vrije Universiteitsblad*, mei/juni 1966, 6-9.

B. Merkelbach als supervisor betrokken bij de verdere uitwerking van de plannen, inclusief de keuze voor een architect.³⁴ Deze architect zou uiteraard rekening moeten houden met alle lopende projecten, en ook bijvoorbeeld met de nog te bouwen medische laboratoria. In een dergelijk 'hoofdgebouw', of conglomeraat van gebouwen, zouden de alfafaculteiten, de bibliotheek, de besturende colleges, de senaat, verschillende representatieve ruimtes als een aula, en de algemene dienst, een plek moeten krijgen. Er werd een uitgebreide inventarisatie gehouden, waaruit volgde hoeveel collegieruimtes, werkkamers en dergelijke nodig zouden zijn, maar ook welke andere wensen er leefden, zoals de inrichting van musea en stijlkamers, en een kapel. Directeuren gaven vervolgens twee architecten, Piet Zanstra en Chris Nielsen, ieder afzonderlijk opdracht tot het maken van een basisplan, waarbij tevens een stedenbouwkundige visie diende te worden gegeven op de plaatsing van het hoofdgebouw ten opzichte van de reeds in aanbouw zijnde gebouwen en de nog te bouwen medische laboratoria. Met beide architecten vonden vervolgens besprekingen plaats.³⁵

De twee ontwerpen waren zo verschillend dat er echt iets viel te kiezen. Zanstra had gekozen voor merendeels laagbouw, waarbij het hele nog beschikbare terrein werd volgebouwd. Verschillende functies kwamen in verschillende gebouwen terecht. Zo was er een vier verdiepingen hoog gebouw voor de alfafaculteiten, met in de 'binnenhof' daarvan een bibliotheek. Ten westen daarvan, in de richting van het ziekenhuis, lag het 'senatsgebouw' dat zowel bestond uit een kantooortoren voor directie en diensten, als laagbouw met onder meer een aula.³⁶

In Nielsens ontwerp waren al deze onderdelen ondergebracht in een groot, zestig meter hoog gebouw op de noordoosthoek van het terrein (de hoek van de Buitenveldertselaan en de De Boelelaan). Hierdoor zou juist maximaal ruimte overblijven op het terrein. Op het binnenterrein zou bijvoorbeeld ruimte zijn voor een botanische tuin, die tot achter het ziekenhuis kon doorlopen. Ook bleef er ruimte over voor toekomstige bebouwing. Kenmerkend voor Nielsens hoofdgebouw was dat het drie hoofdfuncties verenigde: het eigenlijke hoofdgebouw, met representatieve en bestuurlijke ruimten; de alfafaculteiten; en de bibliotheek.³⁷ De directeuren kozen, op voorstel van de werkcommissie, voor Nielsens ontwerp. Daarbij speelden verschillende argumenten een rol; zo vonden men dat het ontwerp van Nielsen de reeds geprojecteerde gebouwen beter deed uitkomen, bleef er ruimte over op het terrein, en in het algemeen was men gecharmeerd van de integratie van de verschillende functies in een gebouw.³⁸

In overleg met Nielsen werd nu het definitieve programma van eisen opge-

34 'Verslag over 1960', *Vrije Universiteitsblad*, juni 1961, 8-17, aldaar 14.

35 Chr. Nielsen, 'Pleidooi voor een meervoudige opdracht', *Bouwkundig Weekblad*, 23 augustus 1963, 302; 'Verslag over 1961', *Vrije Universiteitsblad*, juni 1962, 9. VU Archief directeuren, notulen van diverse vergaderingen, januari-april 1961.

36 'Ontwerp: Architectenbureau P. Zanstra', *Bouwkundig Weekblad*, 23 augustus 1963, 303-307.

37 'Ontwerp: Architect Chr. Nielsen', *Bouwkundig Weekblad*, 23 augustus 1963, 308-311; en in Het Nieuwe Instituut, Rotterdam, Archief Nielsen, inv.nr. 32, 'Toelichting bij het voorstel voor hoofdvorm en situering van het Hoofdgebouw der Vrije Universiteit te Amsterdam' (maart 1961).

38 VU, Archief directeuren, notulen van de vergadering, 15 april 1961; en CvB, dossier Nieuwbouw, keuzeregeling met architecten, met name: werkcommissie voor het hoofdgebouw aan college van directeuren, 14 april 1961.

steld, op basis waarvan met het ministerie en de gemeente werd gesproken.³⁹ In deze fase werden de eerste schetsen nader ingevuld. Op 29 april 1964 kreeg het bureau Nielsen en Spruit schriftelijk de opdracht voor het maken van een ontwerp voor het hoofdgebouw.⁴⁰ Door deze grote opdracht zou het bureau extra personeel kunnen aantrekken, waaronder de architecten Peter Snel en Rob Poel, die zich in het bijzonder zouden bezig gaan houden met het hoofdgebouw. In 1969 ging het bureau verder onder de naam Architectengroep 69.

Allerlei financiële en andere randvoorwaarden bepaalden uiteraard in hoeverre het universiteitscomplex kon worden gerealiseerd conform het ontwerp. Dat niet alle onderdelen van het oorspronkelijk programma er zouden komen, bleek al snel. In het bijzonder 'de extra's', die het geheel enig cachet gaven, zouden in het proces sneuvelen. Een klein – maar sprekend – detail in dit verband is de gang van zaken betreffende de kapel. Zowel Zanstra als Nielsen hadden een kapel in hun eerste ontwerp opgenomen. In het ontwerp van Zanstra betrof het een uitbouw van het alfagebouw op het hoofdplein. Bij Nielsen een uitbouw vanuit de eerste verdieping van de laagbouw, waar ook de representatieve ruimten waren gepland, aan de straatkant. Hiermee gaven ze invulling aan het programma van eisen van de VU, dat, wat dit punt betreft, tot stand was gekomen op basis van de input van de studentenpredikanten. Dominee J. Hessels Mulder had hierover een stuk geschreven, waarin werd gesteld dat een kapel op het universiteitsterrein 'onmisbaar' was, ook al zou er eveneens een kapel in het ziekenhuis komen. Hij was daarbij onder andere afgegaan op gesprekken met buitenlandse studenten. Hun reactie was, aldus de studentenpredikant: 'Natuurlijk een kapel'. Dat was op (christelijke) campussen in bijvoorbeeld de Verenigde Staten immers gebruikelijk. Weliswaar was 'de nieuwe VU wel niet in strikte zin een campus-universiteit, maar de nieuwe situatie biedt toch wel een uitzonderlijke mogelijkheid'.⁴¹ Na overleg met de ambtenaren moest Nielsen echter aan de commissie voor het hoofdgebouw melden dat het plan voor de kapel was gesneuveld.⁴² Wel zou er een zogenaamde theologische oefenzaal komen voor het onderwijs. Deze zaal zou uiteindelijk op de zestiende verdieping van het gebouw worden gerealiseerd, en kwam bekend te staan als kerkzaal. Iets vergelijkbaars gebeurde met representatieve ruimtes als een 'historisch museum', stijlkamers (uit verschillende perioden van de VU-historie), en een prentenkabinet, die in de loop van het proces uit het ontwerp verdwenen of in uitgekleden vorm een plek kregen. Er werd streng op de uitgaven toegezien, niet alleen vanuit Den Haag maar ook vanuit het VU-bestuur, dat in deze fase immers nog steeds een deel van de kosten voor de nieuwbouw zelf moest dragen.

39 VU, Archief gebouwen, 'Programma van eisen voor het Hoofdgebouw van de Vrije Universiteit te Amsterdam. Door directeuren vastgesteld in hun vergadering, 16 december 1961'; en 'Aantekeningen naar aanleiding van de bespreking tussen vertegenwoordigers van het Rijk en van de Vrije Universiteit', d.d. 14 februari 1963, 7 maart 1963, 5 april 1963, 26 april 1963.

40 Het Nieuwe Instituut, Rotterdam, Archief Nielsen, inv.nr. d32, College van directeuren aan Architectenbureau Nielsen en Spruit, 29 april 1964.

41 VU, Archief gebouwen, 'Ruimten voor het nieuwe hoofdgebouw Vrije Universiteit', Bijlage Studentenpredikanten (afschrift brief J. Hessels Mulder aan de rector magnificus 13 februari 1960).

42 VU, Archief gebouwen, notulen van de vergadering commissie voor het hoofdgebouw, 9 oktober 1963.

Na het trage begin in de jaren veertig en vijftig zat de vaart er nu in, mede door de benoeming per 1 mei 1965 van ir. C.A. Doets als gedelegeerd directeur. Doets was al langer lid van het college van directeurs (sinds 1954) en de bouwstaf. Van 1965 tot 1972 zou hij zijn werk continueren als de eerste betaalde bestuurder van de vu. Hij zou, in voortdurend overleg met het architectenbureau, aannemers, hoogleraren, en installateurs, met vaste hand leiding geven aan de bouw van het universiteitscomplex. W.F. de Gaay Fortman, van 1965 tot 1972 rector magnificus, herinnerde zich later vooral de vaste hand van de bouwdirecteur – ‘Hij praatte altijd op deze toon: “Jij weet geen snars van bouwen, dus neem nu maar aan dat ik het goed ga doen.”’ – maar realiseerde zich ook dat mede hierdoor de enorme bouwproductie was gerealiseerd.⁴³

In 1967 werd begonnen met de bouw van het hoofdgebouw, overigens niet dan nadat er nog een aantal opvallende aanpassingen waren gemaakt in het ontwerp van Nielsen. In het eerste ontwerp, inclusief de maquettes, had het gebouw bijvoorbeeld nog een zogenaamde vliesgevel, een niet dragende buitengevel van glas die het beton bedekte.⁴⁴ In het uiteindelijke resultaat is al het beton zichtbaar, zowel buiten, als binnen in de centrale hal, waar geen plafond werd aangebracht. Bovendien waren de binnenwanden gemaakt van grijze, niet geverfde stenen. Deze aanpassing was een idee van Poel en Snel, die niets moesten hebben van ‘zo’n grote glazen doos die in de zon staat te glimmen’.⁴⁵ Hun inspiratie kwam vooral van de nieuwe universiteitscomplexen die in de jaren zestig in West-Duitsland werden gebouwd. Kenmerk hiervan was vooral de grootschaligheid – het ging om massa-universiteiten die grote groepen studenten moesten opleiden – en modernistische architectuur. Met name de toen in aanbouw zijnde Ruhr-universiteit in Bochum trok om deze reden de aandacht van de vu-architecten. Ook dit was een grote universiteit, met betonnen gebouwen, waarbij tegelijkertijd was nagedacht over de eenheid van het geheel.⁴⁶ Poel en Snel herinnerden zich later dat ze Doets van de schoonheid van het zichtbare beton hadden weten te overtuigen nadat ze met hem met de auto naar Bochum waren getogen.⁴⁷

In deze fase van aanpassingen werd ook gespeeld met de gedachte van een nog grotere greep, getuige een, niet gerealiseerd, ontwerp uit juli 1964. Hierin verzezen in plaats van één, drie kantoorloftoren op de laagbouw over de hele lengte van de De Boelelaan tot aan het ziekenhuis. Als dit gerealiseerd was, zou de universiteit wellicht voorgoed verlost zijn geweest van alle ruimteproblemen die haar nog decennia zouden achtervolgen.⁴⁸ Overigens was het gebouw toen het eenmaal gereed was, met 340.000 kubieke meter, alsnog het grootste

43 Willem Breedveld en John Jansen van Galen, *Gaius. De onverstoerbare gang van W.F. de Gaay Fortman* (Utrecht 1996), 138.

44 Foto's van de eerste maquette zijn bewaard gebleven, samen met begeleidende brief, in: vu, Archief, gebouwen, architectenbureau Nielsen en Spruit aan H. Bos Kzn, 3 februari 1964.

45 ‘Architecten hoofdgebouw: U zult weten dat u in dit gebouw bent’, *vu Magazine*, 4 april 1973; en Sheila Kamerman, ‘Een universiteitsgebouw mag best weerbarstig zijn’, *Ad Valvas*, 9 april 1998.

46 Stefan Muthesius, *The Postwar University. Utopianist campus and college* (New Haven en Londen 2000), 216-245.

47 Jurjen Boersma, ‘Het is wel grijs, maar het blijft een mooi gebouw’, *Ad Valvas*, 7 november 1991.

48 Foto's van deze maquette zijn bewaard gebleven in Het Nieuwe Instituut, Rotterdam, archief Nielsen, inv.nr. d32, ph113, ph114.

Het 'hoofdgebouw' van de VU in 1975 (UB VU erfgoed & collecties).

gebouw van Amsterdam. Als je dat in beschouwing neemt, zijn in het bijzonder de algemene ruimten rondom de hal, aula en mensa, door toepassing van verschillende niveaus, binnenplaatsen, en kloosterachtige gangen, toch een speels en leefbaar geheel geworden, al werd dat niet altijd door iedereen zo ervaren.⁴⁹

Toen het complex vorm begon te krijgen, en de afdelingen verhuisden, realiseerden velen zich dat de sfeer inderdaad radicaal anders was dan in de oude stadspanen. Natuurlijk bood dit ook ongekende mogelijkheden, met name voor de bèta's. In de woorden van de natuurkundige C.C. Jonker in een rede ter gelegenheid van de festiviteiten bij de opening van acht nieuwe gebouwen op 12 oktober 1966: 'De beklemming van de oude bekrompen en vaak primitieve behuizing valt weg. Er is een vershiet waarin de realisering van langgekoesterde wensen mogelijk zal worden.'⁵⁰ Bij De Gaay Fortman overheerste eveneens 'verwonderde dankbaarheid', maar hij memoreerde bij de opening van het academisch jaar 1967-'68 ook een andere kant: 'Een oud gebouw verbeeldt de eeuwenlange strijd om waarheid en wetenschap op sprekende wijze. Door de verhuizing naar Buitenveldert zal menige Amerikaanse universiteit beter haar historie kunnen zichtbaar maken dan wij.'⁵¹

49 'Vrije Universiteit in grootste gebouw van Amsterdam', *De Tijd*, 6 april 1973; zie ook het themanummer 'Vrije Universiteit' van *Bouw. Centraal weekblad voor het bouwwezen* 28 nr. 15 (1973), 14 april 1973. Over het hoofdgebouw van de VU ook: J. van der Werf (red.) en Marjanne Statema (tekst), *Het Hoofdgebouw van de Vrije Universiteit. Gebouwbeschrijving en waardering* (Amsterdam 2012).

50 C.C. Jonker, 'Studievrijheid en de efficiëntie in het wetenschappelijk onderwijs', in: *Jaarboek VU 1966*, 77-78, aldaar 77. Vgl. Ab Flipse, 'Hier leert de natuur ons zelf den weg'. *Een geschiedenis van Natuurkunde en Sterrenkunde aan de VU* (Zoetermeer 2005), 169-176.

51 W.F. de Gaay Fortman, 'De lotgevallen van de Vrije Universiteit gedurende het academisch jaar 1966-1967', *Jaarboek VU 1967*, 11-34, aldaar 18.

Op 12 april 1973 werd het hoofdgebouw feestelijk geopend, waarbij koningin Juliana werd ontvangen in de grote aula. Net als in 1960 (bij de eerste paal van het gebouw voor wis- en natuurkunde) en in 1966 (bij de opening van een achttal nieuwe gebouwen, waaronder het ziekenhuis) was er veel aandacht van de pers. En net als toen was het universiteitscomplex nog niet gereed. Op de maquettes, die een belangrijke rol speelden in de presentaties, was duidelijk te zien wat het eindresultaat moest worden.⁵² Een campus – in de oorspronkelijke betekenis van het woord – was het uiteindelijk niet geworden, zo realiseerden men zich. Soms werd dan ook neutraal gesproken over een ‘universiteitscomplex’ of ‘gebouwencomplex’.

Het terrein mocht dan wel een stedelijk karakter hebben gekregen – in de woorden van de architecten was het ‘verstening van een stuk tuinstad’ – toch zou er een aantrekkelijke omgeving gecreëerd kunnen worden: iets wat meer was dan een toevallige verzameling gebouwen. Hiertoe werd het complex ook gepresenteerd als een ‘academisch centrum’, ‘universiteitsstad’, of vooral ook: ‘cité universitaire’. Omdat ‘de vu maar erg weinig terrein ter beschikking heeft’, aldus de architecten, ‘wordt elke vierkante centimeter of het nu binnen of buiten de gebouwen is erg belangrijk om te bestemmen’. Een ‘totaalplanning’ was daarom des te belangrijker om ‘de cité universitaire gedachte’ levensvatbaarheid te geven.⁵³

Het stedelijke karakter vormde natuurlijk al een breuk met het oorspronkelijke basisplan voor een parkachtige campus, waar de vu begin jaren vijftig kortstondig van had gedroomd. Maar de belangrijkste breuk met het campus-idee was misschien dat het studentencentrum elders lag, namelijk twaalfhonderd meter verderop in Amstelveen. Overigens werd nog wel geprobeerd met luchtfoto’s en plattegronden universiteitscomplex en studentencomplex als twee ‘min of meer met elkaar verbonden terreinen’ te presenteren. Maar de afstand tussen beide bleek daarvoor in de praktijk te groot.⁵⁴

Het einddoel werd nu om het beschikbare terrein in Buitenveldert optimaal te gaan gebruiken en alle vu-onderdelen, ook die nog in ‘stadspanen’ zaten, er op termijn te huisvesten. In dit zogenaamde plan-Doets werd ervan uitgegaan dat het aantal studenten zou doorgroeien tot 12.000 à 15.000 maximaal. Belangrijke desiderata waren de afbouw van het gebouw voor wiskunde en na-

52 Voor de rol van maquettes als communicatiemiddel, zie in deze bundel de bijdrage van Ruben Verwaal, ‘Een maquette op grote schaal. De campus van de Medische Faculteit Rotterdam’.

53 Zie onder meer: ‘Vrije Universiteitsstad’, *Trouw*, 6 oktober 1960; ‘Academische centrum in Tuinstad Buitenveldert’, *Het Vrije Volk*, Amsterdam, 11 juni 1963; Dik Wolf, ‘Vrije Universiteit opende eigen “cité” in Buitenveldert’, artikel uit onbekend tijdschrift d.d. 1966, 12-15 (gevonden in Het Nieuwe Instituut, Rotterdam, archief Nielsen, inv.nr. d35); R. Poel, ‘Stedebouwkundige implicaties’, *Bouw. Centraal weekblad voor het bouwwezen*, themanummer ‘Vrije Universiteit’ 28 nr. 15 (1973), 14 april 1973, 480; Architectengroep 69, ‘Cité Universitaire’, *Ad Valvas*, Extra editie ‘Hoofdgebouw informatie’, 24 juli 1970, 7-8; Onder ‘cité universitaire’ werd in dit verband dus wat anders verstaan dan de bekende ‘cité universitaire’ in Parijs, een parkachtige internationale studentencampus.

54 Uitgave ‘Vrije Universiteit’ 12 oktober 1966, ter gelegenheid van de opening van acht nieuwe vu-gebouwen. Zie ook: W. Roling, ‘De vu-nu’, *Algemeen Handelsblad*, 11 oktober 1966, waar nog wordt geschreven over ‘een soort van Amerikaanse “campus” sfeer.’

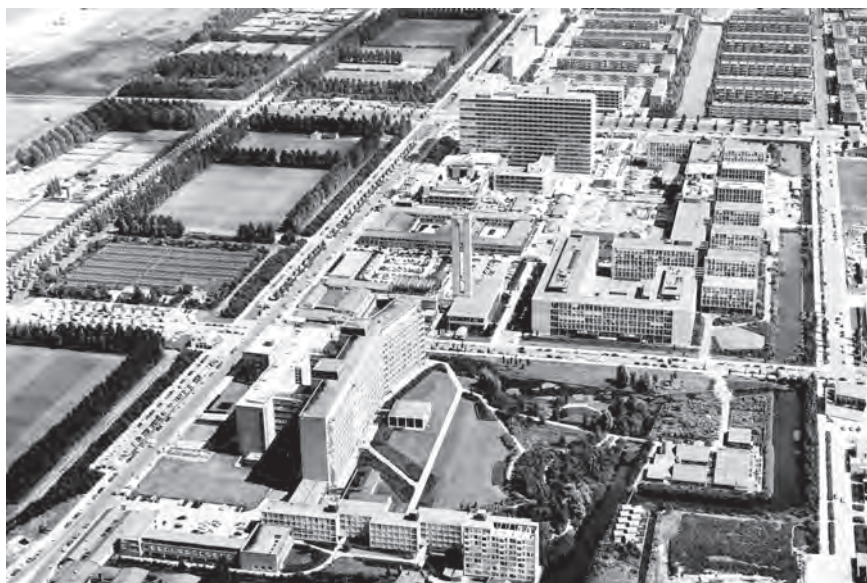
Bouwdirecteur C.A. Doets toont de maquette van het VU-complex aan koningin Juliana, 12 april 1973 (UB VU erfgoed & collecties, gecombineerd met recente foto van de originele maquette, door Bert Brouwenstijn).

tuurwetenschappen (het middengedeelte stond er nog niet en daarom bleven de scheikundigen vooralsnog in het oude laboratorium achter; ook zou er een dakopbouw komen op een aantal vleugels), een polikliniekgebouw en gebouw voor tandheelkunde, beide aan de overzijde van de De Boelelaan tegenover het ziekenhuis, en ten slotte een ‘gammagebouw’ (voor de sociale wetenschappen) naast het hoofdgebouw.⁵⁵

Een half afgebouwd universiteitscomplex: tussen ideaal en werkelijkheid, 1973-1990

In de periode tussen ontwerp en opening van het hoofdgebouw werd – vanwege de sterke groei – een aantal tijdelijke maatregelen genomen. Het belangrijk-

⁵⁵ VU, Archief CvB, doos Groei en ruimtelijke ontwikkeling algemeen 1969-1975, C.A. Doets, ‘Nota inzake de groei en ruimtelijke ontwikkeling van de Vrije Universiteit’ (januari 1969).

Het universiteitsterrein in de jaren zeventig, met vooraan: ziekenhuis en hortus; rechts: medische faculteit, en gebouw voor wiskunde en natuurwetenschappen; midden: energiecentrum (met schoorsteen), en daarachter het 'provisorium'; linksboven: het hoofdgebouw (UB VU erfgoed & collecties).

ste was de realisatie van een reusachtig 'noodgebouw' van ruim 30.000 kubieke meter, bedoeld om de ergste ruimtenood te lenigen. In 1966, toen het oude gebouw aan de Keizersgracht werd verkocht, verhuisden reeds verschillende vu-onderdelen naar dit zogenaamde Provisorium, waarvan een aantal daarna zou doorschuiven naar het hoofdgebouw. Het Provisorium zou veel langer blijven staan dan gepland (uiteindelijk werd het pas in 2002 gesloopt); bovendien zouden er in de loop der tijd nog verschillende andere provisorie en barakken verschijnen op het middenterrein, dat tevens als parkeerplaats werd gebruikt. In de jaren zeventig en tachtig had het VU-terrein hierdoor een rommelig karakter en geen duidelijke identiteit.

In voortgangsrapportages die in de jaren zeventig verschenen stond de 'huidige situatie' steeds getekend naast de 'eindsituatie'. Door vertraging in de bouw schoof de einddatum steeds verder door en moesten verschillende 'stadspanen' worden aangehouden. Bouwzaken ressorteerde inmiddels onder CvB-lid Cees de Niet, die voortbouwde op de uitgangspunten van het plan-Doets. Maar de omstandigheden waren gewijzigd. Allereerst werd de overheidsfinanciering voor nieuwbouw – voor alle universiteiten – fors teruggeschoefd (de 'bouwstop', 1971). Ook de onderhandelingen met de gemeente over te verwerven sportvelden tegenover het ziekenhuis verliepen moeizaam. Daarbij kwam de bestuurshervorming van de universiteiten, die de slagkracht

van het bestuur niet had versterkt.⁵⁶ In het algemeen, zou je kunnen zeggen, werden in de periode 1970 tot 1990 de Nederlandse universiteiten, letterlijk en figuurlijk, vertimmerd. Het is niet verwonderlijk dat ook het uiterlijk van de universiteit in deze periode geen duidelijk identiteit had.

Toch werden er aan de vu wel enkele dingen gerealiseerd. Het middengedeelte van het gebouw voor wiskunde en natuurwetenschap kon midden jaren zeventig worden afgebouwd. De bouw van de polikliniek liep weliswaar veel vertraging op, maar ook die kwam midden jaren tachtig gereed. Het gammagebouw zorgde voor de meeste kopzorgen en geprobeerd werd dit in fasen te realiseren. Allereerst kwam er het Transitorium I, waarvoor de eerste paal werd geslagen in 1976. Dat moest op termijn worden gevolgd door een Transitorium II en III, samen nog steeds 'gammagebouw' genoemd. Het bleef echter bij het Transitorium I. Het plan voor een gammagebouw zou in 1990 definitief worden geschrapt.⁵⁷

Ook op het binnenterrein zouden enkele aanpassingen plaatsvinden, hoewel hierin ook veel minder mogelijk was dan in Nielsens eerste ontwerp. Inmiddels stonden er immers allerlei barakken, provisorica en geparkeerde auto's. De 'commissie milieuverrijking en aankleding gebouwen en terreinen', ingesteld in 1974, ging ermee aan de slag, maar had wel de nodige scepsis te overwinnen, omdat velen de universiteit vooral waren gaan zien als een plek 'waar je arriveerde via de hoofdingang om te komen werken en college te lopen, en daarna snel weer te vertrekken'.⁵⁸ In de verdere toekomst zou er een centraal campusplein moeten komen. Op korte termijn werd er een vijver gerealiseerd aan de kant van de Buitenveldertselaan, met daarnaast een soort amfitheater: een half-ronde stenen wal met zitjes.⁵⁹ De nieuwe situatie werd verwerkt in een maquette, midden jaren zeventig, waarop tevens een nieuwe ontwerp voor het gammagebouw was te zien (afb. p. 76).

Interessant is dat het idee voor de bouw van een kapel – destijds gesneuveld in de uitwerking van het plan voor het hoofdgebouw – nu weer opdook. Aan het geld hoefde het niet te liggen, want dat was er dankzij een gulle gift van de organisatie Vrouwen vu-hulp.⁶⁰ Een dergelijke kapel – een ruimte voor stilte, meditatie, gebed en diensten voor kleinere groepen – moest een centrale plek krijgen op de campus, grenzend aan het plein. Dit leek te kunnen worden gerealiseerd als onderdeel van het te bouwen gammagebouw, met de kapel als een soort aanbouw of uitstulping daarvan.⁶¹ Met het uitstel en later afblazen van

56 vu, Archief CvB, Groei en ruimtelijke ontwikkeling algemeen 1969-1975 en gebouwen en terreinen algemeen 1972-1980, 'Nota inzake de bouwactiviteiten' en 'Nota inzake de groei en ruimtelijke ontwikkeling. Voortgangsrapportage' voor de jaren 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978; zie ook: 'Bouwnota (I): In 1980 is de vu vol', *Ad Valvas*, 8 februari 1974; 'Bouwnota (II): Haalt de vu 1980?', *Ad Valvas*, 15 februari 1974; Jan van der Veen, 'Laatste deel bouw vu-komplex wacht op uitvoering', *Ad Valvas* 24 januari 1975; Bert Gerlagh, 'Van geïsoleerde wetenschapsburcht naar inpassing in de stad', *Wonen-TA/BK*, februari 1979, 5-6.

57 Mark Plekker, 'College ziet af van gammagebouw campus', *Ad Valvas*, 10 mei 1990.

58 'Plannen voor opknappen vu-terrein gereed', *Ad Valvas*, 31 oktober 1975.

59 'Amfitheater begint vorm te krijgen', *Ad Valvas*, 3 december 1974.

60 Jan de Bruin, *Helpende handen. vu-plan 1937 en Vrouwen vu-Hulp in de jaren 1932-1997* (Zoe-termeer 1999), 106-107.

61 vu, Archief CvB, Gebouwen algemeen 1974-1980, dossier Bouw van een kapel; en: 'Bouw vu-kapel niet voor 1981 mogelijk', *Ad Valvas*, 3 oktober 1975.

Aangepaste campusmaquette met gammagebouw in het midden vooraan (inclusief uitbouw voor kapel aan het campusplein), midden jaren zeventig (UB vu erfgoed & collecties).

deze nieuwbouw in de jaren tachtig is het er echter weer niet van gekomen, waarmee ook dit element van het vroege campusideaal sneuvelde.⁶²

Hoewel maquettes, zoals het exemplaar dat midden jaren zeventig werd gemaakt, het beeld van een eenheid, in een enigszins groene omgeving, wilden uitstralen, werd het terrein in deze periode vaak als wat troosteloos ervaren. De vu was een verzameling losse gebouwen, met als blikvanger het betonnen hoofdgebouw, gelegen in een stadswijk die bepaald geen opwindend imago had. In de woorden van een journalist van universiteitskrant *Ad Valvas*: 'De grauwe bebouwing drukt op zonloze dagen zwaar op het gemoed, en de verraderlijke rukwinden maken een wandeling tot een beproeving. ... Geen wandelaar verlaat dezer dagen zonder gevoel van zinloosheid de campus.'⁶³

Dat het op het universiteitsterrein – vooral na werktijd – nooit echt levendig werd, had natuurlijk alles te maken met het feit dat het studentencentrum op enige afstand was komen te liggen. Ook met dat studentencentrum zelf was het overigens anders gegaan dan gehoopt. Toen duidelijk werd dat het campusideaal niet op één universiteitsterrein doorgezet kon worden, hield men voor het studentencentrum aanvankelijk wel vast aan een campusidee. In 1959 was, met dit uitgangspunt, een eerste ontwerp gemaakt door architect Leo de Jonge. Dit voorzag in woonruimte voor vijfhonderd studenten, bestaande uit drie woongebouwen van acht lagen en vijf groepen laagbouw; en daarnaast voorzieningen als sporthal, mensa, feestzaal en sociëteiten voor studentenverenigingen, alles gegroepeerd rond een centraal plein, gelegen in een groene omgeving. Het gezelligheidsleven zou zich grotendeels op het gemeenschappelijke deel afspelen. Er was een grote mensa voorzien, en de kleine keukens op de eenheden waren in feite niet bedoeld om te koken, maar slechts om koffie en thee te zetten. De mensa is er echter nooit gekomen en 'Uilenstede', zoals het studentencentrum werd genoemd, is uiteindelijk vele malen groter geworden:

⁶² Margreet Onrust, 'Centen Kapelfonds nu naar gehandikapt', *Ad Valvas*, 7 november 1980.

⁶³ Frank van Kolschooten, 'Troosteloze campus wordt opgefleurd', *Ad Valvas*, 24 januari 1991.

in de jaren zeventig woonden er al bijna drieduizend studenten, grotendeels in hoogbouwflats. Vanwege de geïsoleerde ligging en eenzijdige bevolkingssamenstelling kreeg Uilenstede de naam een getto te zijn.⁶⁴

Hoewel er de nodige kritiek was op het studentencentrum en op het universiteitscomplex, moeten de negatieve kanten ook weer niet worden overdreven. In een themanummer over 'Universiteitsbouw en stad' van het tijdschrift *Wonen-TA/BK*, uit 1979, werd de Vrije Universiteit een redelijk geslaagd voorbeeld genoemd van een naoorlogs universiteitscomplex aan de stadsrand. Dit kwam vooral door 'een compacte bouwwijze'. Die voldeed immers 'veel eerder aan de eisen van menselijke schaal dan ruim opgezette complexen'. Het vu-complex was 'beloopbaar' en stond daarmee in sterk contrast tot de uitgestrekte Utrechtse Uithof, die gekarakteriseerd werd als 'uiterst onherbergzaam'.⁶⁵ Ook veel studenten lijken zich prima te hebben vermaakt op het rommelige universiteitsterrein, bijvoorbeeld in de vele (illegale) kroegen van studieverenigingen, met 'bezettingen', of in de barak die aan de studentenvakbond SRVU was toegewezen en waar menige bezetting werd voorbereid.⁶⁶

Toch een campus, de jaren negentig

In de jaren negentig vond er een omslag plaats in het denken over universiteitscampussen. Ook op veel andere vlakken veranderden de Nederlandse universiteiten van karakter. De instellingen kregen een grotere autonomie ten opzichte van de overheid en een meer bedrijfsmatig bestuur. Een hiermee samenhangende ontwikkeling was dat universiteiten zich nadrukkelijker wilden profileren, wat resulteerde in de opkomst van marketing en communicatie. Zo werd aan de vu in 1992 een eerste *corporate* campagne gelanceerd en kreeg de universiteit een nieuw logo, de blauwe griffioen, die ook prominent op het hoofdgebouw werd geplaatst.⁶⁷ De gebouwen van de universiteit zouden in deze ontwikkeling een nadrukkelijke rol gaan spelen. Studentenwerving, iets waar universiteiten zich niet eerder om hadden bekommerd, werd gemeengoed, en 'studenten lok je niet met een verwaarloosd terrein', zei het hoofd gebouwenbeheer van de vu C.J. Meijer in 1991.⁶⁸ In deze periode zou de overheid ook het economisch eigendom van de gebouwen overdragen aan de universiteiten, waarmee aan de universiteiten de mogelijkheid werd geboden een eigen koers te

64 'Het studentencentrum', *Vrije Universiteitsblad*, december 1961, 8-9; 'Studenten naar 't zuiden', *Vrije Universiteitsblad*, augustus 1964, 10-11; Dirk de Hoog, 'Verenigingsvoorzitter mr. D. Schut over Uilenstede-complex', *Ad Valvas*, 28 maart 1980.

65 Themanummer 'Universiteitsbouw en stad', *Wonen-TA/BK*, februari 1979.

66 Cees Paardekooper, *Omstreden normalisering. Hoe de Vrije Universiteit veranderde in de lange jaren zeventig* (Amsterdam 2013), 147.

67 Ab Flipse, 'Van maagd naar griffioen. Identiteit, profilering en *corporate identity* van de Vrije Universiteit Amsterdam sinds 1989', in: L.J. Dorsman en P.J. Knechtmans (red.), *Universiteit en identiteit. Over samenwerking, concurrentie en taakverdeling tussen de Nederlandse universiteiten* (Hilversum 2017), 71-89.

68 'Heilige koe wordt geweerd van "luxe" campus', *Ad Valvas*, 28 november 1991; Ellen van Dalen, 'Hoofd Gebouwendienst Jan Meijer verlaat de vu', *Ad Valvas*, 11 november 1999.

gaan varen op dit vlak, overigens zonder dat hiervoor extra budget beschikbaar kwam.⁶⁹

In de jaren die volgden zou de VU verschillende aanpassingen maken aan zowel gebouwen als het terrein. In een ambitieus plan voor vernieuwing van het binnenterrein, uit 1991, is te lezen dat de 'Campus Vrije Universiteit' zal 'worden omgetoerd tot een artistiek, geaccidenteerd stedelijk parklandschap met bomen en zitjes.' Er moest een plein komen met een stedelijk karakter, geïnspireerd door het Piazza del Campo in Siena.⁷⁰ Zo mooi als in Siena werd het niet, maar een vernieuwd plein kon in 1995 inderdaad feestelijk worden geopend.

Inmiddels waren ook de laatste afdelingen die nog in 'stadspanden' verbleven naar Buitenveldert verhuisd. Ook de 'laatste schepen', zo schreef universiteitskrant *Ad Valvas* in december 1994, kwamen na vele omzwervingen binnen in de haven. Na veertig jaar was de hele universiteit dan toch werkelijk op één locatie gevestigd.⁷¹

Geleidelijk begon de Vrije Universiteit zich ook nadrukkelijk te profileren met haar 'campus', een woord dat steeds vaker werd gebruikt. Tot eind jaren tachtig was er bijvoorbeeld, in het door studenten samengestelde introductieboekje voor eerstejaars, nog bijna verontschuldigend gesproken over de gebouwen van de VU: 'Hoewel je het gebouwencomplex aan de De Boelelaan misschien erg lelijk en massaal vindt, is het toch erg praktisch dat er zo'n sterke concentratie van wetenschappelijke instellingen zit.' In latere uitgaven wordt zonder aarzeling over de voordelen van 'de campus' geschreven.⁷²

Het beleid was er vanaf nu op gericht om de concentratie op één campus als een van de sterke punten van de Vrije Universiteit verder uit te bouwen. In 1992 werd onder de naam 'campus-2000', een plan voor vernieuwing van de campus gemaakt door architect Obbe Groenhout, werkzaam bij wat inmiddels Architectengroep 69 Groenhout heette.⁷³ In de jaren die volgden zouden verschillende verbouwingen plaatsvinden. Zo kreeg het wis- en natuurkundegebouw een duidelijke hoofdingang en werd de entree van de medische faculteit vernieuwd. De meest opvallende aanpassing was die van de entree van het hoofdgebouw, in 1999, naar een ontwerp van OIII-architecten. Het betrof zowel een vernieuwing van de centrale hal als een transparante uitbouw met luifel en bordes. Een voor een zouden ook de oude, tijdelijke gebouwen verdwijnen, met als laatste, in 2002, het grote Provisorium I uit 1966. De VU zou, met alle op handen zijn aanpassingen, eindelijk 'een échte campus' worden.⁷⁴

69 In de operatie 'Integrale Verantwoording Huisvesting', cf. Alexandra den Heijer, *Managing the University Campus. Information to support real estate decisions* (Delft 2011), 71.

70 Van Kolschooten, 'Troosteloze campus wordt opgefleurd' a.w.; 'Campus Vrije Universiteit wordt artistiek stedelijk parklandschap met bomen en zitjes', *Ad Valvas*, 7 november 1991.

71 Peter Boerman, 'Nooit meer college in de binnenstad', *Ad Valvas*, 15 december 1994. Alleen het studentenpastoraat bleef tot 2011 gevestigd in de Van Eeghenstraat 90.

72 Vgl. *Déjà vu. Voor eerstejaars studenten, 1987/88* (z.p. z.j.), 33, met *Déjà vu '93. Het 'groentje's boekje* (Amsterdam 1993), 39 e.v.

73 Kamerman, 'Een universiteitsgebouw mag best weerbarstig zijn' a.w.

74 Susanna Wiersma, 'VU wordt een échte campus', *Gewoon bijzonder. Magazine voor de relaties van de Vrije Universiteit Amsterdam*, december 2005, 22-23. Het begrip campus werd inmiddels steeds vaker gebruikt voor elke concentratie van universiteitsgebouwen (Cf. Alexandra den Heijer en Flavia

Dit alles gebeurde vanuit de overtuiging dat de Vrije Universiteit niet slechts een werkplek was, maar een ontmoetingsplaats. Als 'enige compacte campus-universiteit in de stad', aldus rector Taede Sminia in 2003, was de VU bij uitstek 'de universitaire hangplek van Nederland': 'Een plaats waar docenten en studenten zo met elkaar omgaan en zo met elkaar verbonden raken dat er een basis wordt gelegd voor een netwerk dat levenslang blijft bestaan.'⁷⁵

Deze veranderende visie op de campus is ook terug te vinden in de aloude discussies over de identiteit van de Vrije Universiteit. In de identiteitsbrochure *Gewoon bijzonder* uit 1988 was nog niets over de campus te vinden, maar in een vernieuwde versie uit 2001 wordt het feit dat de VU 'een complete, compacte campusuniversiteit' is als een identiteitsbepalend element gezien. De 'c' van de VU bleek multi-interpretabel: ze stond niet alleen voor het christelijke karakter ('de hoge c'), maar dus ook voor compleet, compact en campus.⁷⁶ De campus was na een halve eeuw dan toch onderdeel geworden van de identiteit van de VU, al was zowel die identiteit als het idee van een campus in die periode van karakter veranderd.

Naar een stadscampus, een nieuwe eeuw

Toch luidde dit geen periode van rust in, waarin met enkele aanpassingen simpelweg de bestaande campus zou worden verbeterd. In de jaren die volgden werden de plannen herhaaldelijk bijgesteld en uiteindelijk flink omgegooid. Dit had te maken met de opnieuw sterk groeiende studententaantallen (anno 2020 zijn het er zo'n 25.000) en de verouderde gebouwen waarmee hoe dan ook iets moest gebeuren, maar vooral ook met de transformatie van de omgeving. Al sinds de jaren tachtig was er een en ander veranderd dat van invloed was op de VU: de komst van een tramlijn, een sneltram en een treinstation hadden voor betere verbindingen met stad en regio gezorgd. Maar door de bouw van het zakencentrum Zuidas, in de zone tussen Zuid en Buitenveldert die door stadsplanners lang aan haar lot was overgelaten, groeide de stad als het ware naar de VU toe. In een eerste *Masterplan Zuidas*, uit 1998, werd de VU nog niet als integraal onderdeel gezien van de nieuwe wijk, maar dat een dergelijke ontwikkeling niet zonder gevolgen kon blijven was duidelijk.⁷⁷

Het zou daarom niet bij kleinschalige aanpassingen aan de campus blijven. In plaats daarvan kwam er een grootschalig vernieuwingsplan, dat uitging van een totaalvisie op campus en omgeving. De juiste koers hiervoor werd overigens

Curvelo Magdaniel, 'Campus-city relations. Past, present, and future', in: Meusburger e.a. (red.), *Geographies of the University* a.w., 439-459). Toch had campus nog altijd iets van de traditionele connotatie behouden en om dit te benadrukken sprak men dus over een 'echte' campus.

⁷⁵ Taede Sminia, 'De lading en de vlag', *Revue. Tijdschrift voor afgestudeerden en gepromoveerden van de Vrije Universiteit* 10 nr. 1 (2003), 11-12.

⁷⁶ Gert J. Peelen, *Gewoon bijzonder* (Amsterdam 2001), 7-8.

⁷⁷ *Masterplan Amsterdam Zuidas* (Amsterdam 1998), Dirk de Hoog, 'VU dreigt aansluiting met Zuidas te missen', *Ad Valvas*, 29 maart 2001; Imke van Hellemond en Freek Schmidt, 'Tussen buitengebied en centrum', in: Gert-Jan Burgers, Ab Flipse en Linda van Maaren (red.), *Brains, Buildings, Business. De Vrije Universiteit en Zuidas* (Amsterdam 2019), 12-14.

Campus van de Vrije Universiteit met campusplein, nieuwbouw en op de achtergrond de hoogbouw van de Zuidas, 2019 (foto: Too van Velzen).

niet meteen gevonden. Waar eerst werd geopperd het hoofdgebouw te slopen, werd later juist besloten tot renovatie. Ironisch is overigens dat het gebouw in de discussie over mogelijke sloop door sommigen nu een ‘stoer icoon van calvinisme’ werd genoemd,⁷⁸ waar het eerder als een breuk met dit calvinistische verleden was ervaren.

Rond 2010 begon het plan voor de transformatie van het stedelijk gebied rond de Vrije Universiteit uit te kristalliseren. In aansluiting daarop ontwikkelde de VU in 2014 een *Masterplan campusontwikkeling*, dat erop gericht was om te komen tot een stadscampus als integraal onderdeel van het ‘kenniskwartier’, zoals het westelijk deel van Zuidas werd genoemd. De campus wordt daarbij eens te meer gezien als een belangrijke ‘identiteitsdrager’ van de VU.⁷⁹ Sindsdien werden verschillende nieuwe gebouwen gerealiseerd. Aandacht voor de buitenruimte resulteerde in vernieuwing van het campusplein en verder ontwikkelen van de zogenaamde ‘plint’ van de bestaande en nieuwe gebouwen. Nieuwbouw zal in de nabije toekomst verrijzen op de sportvelden tussen de VU en de ringweg A10, terwijl de sportvelden zullen verhuizen naar de plek van het te slopen wis- en natuurkundegebouw.

⁷⁸ J. Kamerling, ‘Eerste ideeën voor sloop VU-burcht in Amsterdam-Buitenveldert. Stoer icoon van calvinisme’, *Heemschut* 87 nr. 1 (2010), 26-28.

⁷⁹ *Masterplan campusontwikkeling 2014* (Amsterdam 2014); *Instellingsplan. Visie 2015-2020* (Amsterdam 2015), 96-99; Franc van Nunen, ‘VU-Campus: een (nieuwe) plek voor de Vrije Universiteit’, in: Gert-Jan Burgers e.a. (red.), *Brains, buildings, business* a.w., 18-20. Zie ook: www.studiohartzema.com/werken/vu-campus en www.karresenbrands.nl/project/vu-campus (beide geraadpleegd op 2 augustus 2019).

Conclusie

Hoewel het min of meer toeval was dat de Vrije Universiteit begin jaren vijftig een terrein in de geplande tuinstad Buitenveldert verkreeg, ontstond er al snel enthousiasme over het idee dat hier, op enige afstand van de stad, een alomvattend universiteitscomplex kon worden gebouwd. Concentratie was niet alleen efficiënter, maar een campus zou ook kunnen bijdragen aan de bijzondere identiteit van de universiteit. Van het eerste campusplan uit 1953 kwam echter alleen het ziekenhuis er. En door het achterwege blijven van de studentenhuysvesting werd het bovendien geen ‘echte’ campus. Ook het latere ontwerp voor een ‘cité universitaire’, met een veel stedelijker karakter, werd niet volledig gerealiseerd. Het zou al met al lang duren voor er van een enigszins samenhangend gebouwencomplex sprake was.

Toch lukte het de vu in de jaren negentig om van de compacte campusuniversiteit, die in weerwil van alle ontwikkelingen was ontstaan, een identiteitsbepalend element te maken. Deze specifieke invulling was echter geen lang leven beschoren, vooral door de radicale veranderingen van de omgeving die de vu dwongen zich op haar campus te beraden, wat leidde tot de huidige plannen voor een stadscampus.

Invmiddels is de Vrije Universiteit al bijna net zo lang op haar huidige locatie gevestigd als destijds aan de Keizersgracht. En ook deze plaats is verbonden geraakt met haar identiteit. De relatie tussen universiteit en campus is echter complex. De campus is niet zozeer de directe uitdrukking van één bepaald universiteitsidee – daarvoor passeerden er te veel nieuwe plannen en waren er te veel toevalligheden die de ontwikkelingen bepaalden. Dat wil niet zeggen dat deze plannen zonder betekenis waren: zonder basisplan voor een campus rond 1950 had men de sprong naar Buitenveldert immers nooit gemaakt, en het ontwerp voor een ‘cité universitaire’ uit de jaren zestig heeft, hoewel lang niet alle onderdelen zijn gerealiseerd, een groot stempel gedrukt. De campus heeft bovendien een symbolische betekenis: een complex samenspel van historie en planning, herinneringen, ervaringen en emoties van gebruikers en buitenstaanders die bijdragen aan de institutionele identiteit van de universiteit. De identiteit van een hedendaagse universiteit mag volgens velen dan lastig op formule te brengen zijn, zij is bij de vu in ieder geval ook nadrukkelijk verbonden met de ruimte en plaats waar de universiteit gevestigd is.